

A KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYAR NYELVI- KULTURÁLIS KONTINUITÁS MEGJELENÉSE AZ ÚJ SZEMLÉLETŰ NYELVTÖRTÉNET- ÉS NYELVJÁRÁSOKTATÁSBAN

POMOZI PÉTER

KIVONAT: Az alábbi írás a 11. évfolyam B-sorozatú magyar nyelv tankönyvének és munkafüzetének egyes leckéit mutatja be. A szerző meggyőződése szerint a magyar nyelv tantárgyon belül is éppen a nyelvtörténet, a nyelvjárástan és a Kárpát-medencei magyar nyelvi helyzet azok a témakörök, amelyek a leginkább identitásérzékeny, identitásfejlesztésre is alkalmas témakörök, mert rajtuk keresztül sokoldalúan és élményközpontúan hozható „testközelbe”, mit is jelent valójában a Kárpát-medencei magyar nyelvi-kulturális kontinuitás. A szerző az egyes könyvfejezetek bemutatásán túl a könyv születési körülményeire, az egyes témakörök társadalomtörténeti hátterére, valamint szakmódszertani szempontokra is kitér.

KULCSSZAVAK: NAT 2020, magyarnyelv-oktatás, élményközpontúság, nyelvi tudatosság, Kárpát-medencei magyar nyelvi és kulturális kontinuitás, nyelvtörténet, nyelvjárások, identitásfejlesztés, minta-feladatok

1. A 2020-as Nemzeti Alaptanterv és a magyar nyelv oktatása

Immár harminchat éve pályán lévő gyakorló tanárként és nyelvész-ként is megtisztelő és felemelő feladat részt venni az újgenerációs középiskolai magyarnyelv-tankönyvek kialakításában. Ebben az írásomban nem pusztán a tizenegyedik osztály B-jelű taneszközeiről lesz szó (OH-MNY11TB és MB), hanem néhány olyan (társadalom) történeti és pedagógiai jelenségről is, ami e könyv és munkafüzet szerkezetét, tartalmát, módszertanát és – egyáltalán nem utolsó sorban – küllemét befolyásolta.

Magyarszakos kollégáknak talán nem szükséges bizonygatni, mekkora lehetőségek rejlenek egy olyan, egyébként indokolatlanul és méltánytalanul kis óraszámú tantárgy oktatásában is, mint amilyen a felső tagozatos és a középiskolai magyar nyelv. Ugyanakkor élményközpontú oktatással, megújuló tananyaggal és módszerekkel még a rendelkezésünkre álló szikár órakeretben is érdemben hozzájárulhatunk a tanulók kiegyensúlyozott értelmi és érzelmi fejlődéséhez. Ezen célok a 2020-as NAT-ban is felettébb hangsúlyosak. (Az igazi NAT-újdonosság ebben az első, triviális és obligát célon kívül

a korábban kevésbé kiemelt „érzelmin” és a világos értékközvetítés kritériumán van.) S hogy írásom ne maradjon csak az elmélet szintjén, a 11B-s tankönyv és munkafüzet gyakorlati újdonságai-ból is bemutatok néhányat (az általam jegyzett fejezetek-leckék köréből).¹

1.1. Kultúr-nemzet-fogalom és nemzeti identitás

A NAT általános és szaktárgyi preambulumban többször is hangsúlyozza, hogy a magyar nyelv tantárgy kifejezetten alkalmas a nemzeti azonosságtudat fejlesztésére, lentebb még idézem szó szerint is. A délvidéki (vajdasági) pszichológus, Hódi Sándor így ír egyik kitűnő könyve, *A nemzeti identitás zavarai* előszavában: „A nemzet, a nemzethez való viszony, a nemzeti azonosságtudat történelmi és társadalmi okoknál fogva igen változó fogalmak. Voltak, s nyilván lesznek is olyan korok, amelyekben a „nemzeti jelleg” nem játszik meghatározó szerepet [...] azonban itt és most [...] kiváltképp Közép- és Kelet-Európában, ebben az etnikailag tarka régióban, a nemzeti lét az emberek érzelm- és tudatvilágában, a személyiség önmeghatározásában korántsem tekinthető marginális jelentőségűnek.

¹ Mindkét taneszköz társszerzős: Pomozi Péter jegyzi az 1–4., 9–17., 20–23., 27., Katona József Álmos pedig az 5–8, 18–19, 24–26 leckéket. Tematikus bontás szerint: Pomozi Péter készítette a nyelvek születése, a nyelvökológia, nyelvtipológia, nyelvrokonság, nyelvtörténet, nyelvjárástan és a magyar nyelv helyzete a Kárpát-medencében leckéket, Katona József Álmos pedig a nyelv- és beszédfejlődés, nyelvi norma, nyelvművelés, nyelvtervezés és nyelvpolitika leckéket.

Ellenkezőleg, úgy tűnik, minden más identitáskategóriánál meghatározóbb szerepet játszik az emberek és a népek életében.” (Hódi 1992: 5). Ha egyetértünk Hódi Sándor végkövetkeztetésével, akkor nyilván azzal is egyetértünk, hogy ennek, azaz a nemzeti azonosságtudatnak a közoktatás magyarságtudományi szempontból érzékeny tantárgyaiban világosan meg kell jelennie. Annál is inkább, mert a magyar nemzeti identitás történeti és kulturális képződmény, nem pedig adminisztratív alapú politikai kategória, azaz nem irányul senki és semmi ellen sem. (Iskolai támogatásának korábban sem kellett volna problémát okoznia, ha a kérdést nem tették volna időnként túlfűtött belpolitikai (nem oktatáspolitikai!) csatározások tárgyává.) Nézzük meg kissé közelebről, mit jelent az, hogy a magyar nemzeti identitás történeti-kulturális kategória.

A Kárpát-medencét és részint, a moldvai csángómagyarokra gondolva, annak periferiáit is lakó magyarság a klasszikus, XVIII–XIX. századi fogalmak szerint kultúrnemzet (*Kulturnation*) volt az úgynevezett államnemzeti (*Staatsnation*) koncepcióval szemben² (részletesebben: Pomozi 2021: 69–73). Több okból is: egyfelől a Szent István-i Magyar Királyság ezeréves története során különféle etnikumok és nyelvek többnyire békés hazája volt kiterjedt regionális két- és többnyelvűséggel. Másfelől a XV. századtól a Magyar Ki-

---

² Érdekes, hogy ez a vita már a reformkor hajnalán megjelenik magyar földön Berzeviczy Gergely tollából (Berzeviczy 1817), aki a *Staatsnation*-koncepciót korszerűbbnek tartja a nyelvi-kulturális alapú identitástudatnál. Bár nem egymással vitáztak, mégis tökéletes ellenpontja ennek gróf Széchenyi István akadémiai beszéde, *A Magyar Academia körül*, 1842-ben (I. Széchenyi 1842/1981).

rályságot fenyegető Oszmán Birodalom hamar ráébresztette a gondolkodó magyarokat arra, hogy a több részre szakadó országban nem a folytonosan változó állami keretek, hanem a magyar nyelv és kultúra lehet az, amely össze- és fenntarthatja a magyarságot a legnehezebb időkben is. Ezért születik Mohács árnyékában Sylvester Jánosnak és kortársainak életműve, ezért születnek az első magyar nyelvű világi könyvek, grammatikák és bibliafordítások, az első magyar időmértékes versek és még sorolhatnám. Sylvester olyan nemzeti nyelvű kulturális programot fogalmaz grammatikája előszavában (vö. Sylvester 1539/1989: 11), s emellett más munkái disztichonos-igazgyöngyeiben, amely Itáliát és a korabeli Angliát leszámítva szinte páratlan a korabeli Európában.³

A magyarság az itt élő másnyelvű, hungarus-tudatú etnikumokkal együtt⁴ ezt a kultúrnemzeti koncepciót vitte magával egészen a trianoni diktátumig.⁵ 1920 eseményei pedig újólág rádöbbsentették

³ Ezt a körülményt, az európai mértékkel is úttörő sylvesteri életművet is érdemes szem előtt tartani, hiszen évtizedeken át mantraszerűen tért vissza a társadalomtudományi tantárgyakban az állandó közép- és kelet-európai megkésettség elmélete. A tények arra intenek, hogy megfontoltabban vizsgáljuk ezt a kérdést.

⁴ A hungarus-tudat nevével ellentétben nem a magyar nyelv iránti lojalításra, hanem elsősorban a királyság népeinek közös dinasztikus identitástudatára utalt. Más kérdés, hogy Európában a XVII–XVIII. század fordulója előtt, kirívó kivételeket nem tekintve többnyire ismeretlen volt az állami szintre emelt nyelvi türelmetlenség. Nem is érhetett volna cél, tekintettel az írástudás és a standardizált nyelvváltozatok viszonylag általános hiányára.

⁵ Ennek árnyaltabb, korszakok és etnikumok szempontjából pontosabb rajzát korábbi, *Kárpát-medencei többnyelvűségi minták Trianon előtt és után. Merre tovább?* c. tanulmányomban kíséreltem meg összefoglalni (Pomozsi 2021: 73–98.).

arra az igazságra, amelyet a reformkor már a „nyelvében él a nemzet” jelmondatával parafrazált. Hogyan is élhetné meg másképp a kezdetben öt, mára adminisztratív nyolcfelé szakított Kárpát-medencei magyarság nemzeti összetartozásának tudatát, mint épp a nyelvi és kulturális közösségben, melyet még a legjogfosztóbb határok sem tudnak kettévágni? Legalábbis elvben nem. Az 1948 és 1990 közötti időszak azonban világosan megmutatta, hogy gyakorlatban nagyon is lehet nyelvi jogfosztással nemzetet bontani, és a helyzet 1990 után sem olyan mértékben és nem olyan sebességgel kezdett normalizálódni, ahogy a magamkorúak a rendszervált(oz)áskor azt elképzelték, remélték volna. Ezért is van kiemelt jelentősége annak, hogy a megújított 2020-as NAT bő hetvenéves cezúra után ismét deklaráltnan fel merete vállalni a Kárpát-medencei magyar nyelvi és kulturális folytonosság eszméjét.

1.2. Az új NAT a magyar nyelv oktatásának fontosságáról és identitásképzésben betöltött szerepéről

A fentebb fejtegetett kultúrnemzeti koncepcióra tökéletesen rímel a megújított Nemzeti Alaptantervnek a magyar nyelv és irodalom preambulumban közzéadott része, idézem: „a Kárpát-medencei magyarság kultúrájának, nemzeti identitásának egyik legfontosabb alapja az anyanyelve és az ezen a nyelven megszólaló irodalma. Nyelv és irodalom: nemcsak hagyományt teremtenek, hanem folyamatos változásukkal jelent és jövőt is alakítanak. A magyar nyelv és irodalom tantárgyak kiemelten fontos területei a nemzeti öntudat-

ra, önazonosságtudatra nevelésnek. [...] Egy kulturális hagyományhoz tartozunk, egy nemzet vagyunk. Ezért a magyar nyelv és irodalom tantárgyak a Kárpát-medencei magyarság irodalmát, szellemi örökségét egységesen és egységben kezelik” (NAT 2020: 300). Ugyanezen a lapon néhány sorral lejjebb pedig ezt olvashatjuk: „a magyar nyelv- és irodalomtanítás egyidejűleg műveltségközvetítést, kompetencia- és szemlélyiségfejlesztést, morális és érzelmi nevelést is jelent” (idem). És ezzel visszakanyarodtunk oda, ahonnan kevéssel fentebb elindultunk: a magyar nyelv tantárgy oktatásában rejlő lehetőségekhez és felelősséghez.

2. A nyelvtörténet és a Kárpát-medencei magyar nyelvjárások helye és súlya az új 11. osztályos magyarnyelv-tankönyvekben

Különösen élesen vetődik fel lehetőség és felelősség kérdése a tizenegyedik évfolyamnak szánt magyar nyelv tankönyvekben, munkafüzetekben és az ezek nyomán készülő okostankönyvekben, mivel a kerettanterv szerint itt jelenik meg a nyelvtörténet, a nyelvjárások és a rétegnyelvek, valamint a nyelvpolitika és a magyar nyelv Kárpát-medencei helyzetének témaköre. A témaköri lényegyet idéztem, nem ragaszkodtam a KET szövegezéséhez.⁶

⁶ A 11-12. évfolyamos KET magyar nyelvi tananyagtartalma (némileg rövidítve): I. Retorika; II. Pragmatika; III. Általános nyelvi ismeretek: Nyelv

S ha már KET, adódik egy technikai jellegű kérdés: miért a 11. osztályos tankönyvekben kapott helyet a nyelvtörténet és nyelvjárásismeret, amikor eddig ez a 2020-as magyar nyelv és irodalom KET-ben is – régebbi KET-ektől örököltén – a 12. osztály tananyaga volt? A kérdés ugyanolyan jogos, mint a módosítást motiváló pedagógiai szempontok is. A nyelvtörténet és a nyelvjárások tanítása valóban különösen alkalmas a nyelvi tudat- és személyiségformálásra, a Kárpát-medencei magyar nyelvi-kulturális kontinuitás érzékeltetésére. Ezért szakmailag is nehezen volt védhető, hogy ilyen jelentőségű anyagrészt a KET korábban az utolsó, csökkentett óraszámú évfolyamra „utalt”, amikor a továbbtanuló diákok már szinte kizárólag a felvételijük szempontjából lényeges tárgyakra képesek komolyan összpontosítani. Ezzel az előírt magyar nyelvi tananyagtartalmaknak olyan, minden szempontból érdekes és értékes, élményközpontúan tanítható szelete maradt sereghajtónak a kerettantervi sorrendben, amelynek semmiképp sem ott volt a helye.

Más dolog, hogy 2021-ben már nem lehetett a KET-et alapvetően átstrukturálni... Ha tovább reformálhatnánk, felvethetnénk: a beszéd- és általános önkifejezőképesség fejlesztése szempontjából kulcsfontosságú retorika miért ne kerülhetne sorra szintén hamarabb? Az az érvrendszer ugyanis, mely szerint a leíró nyelvtan és a stilisztika könnyebb, a nyelvtörténet és a retorika pedig nehezebb,

---

és gondolkodás, nyelvtípusok; IV. Szótárhasználat; V. Nyelvtörténet, a nyelvek változása, nyelvrokonság, nyelvemlékek; VI. A nyelv rétegződése, nyelvjárások, nyelvtervezés, nyelvi norma; VII. Felkészülés az érettségire. A tartalmi és pedagógiai finomhangolás eredményeképp a III–VI. a 11. évfolyam, az I., II., VII. a 12. évfolyam taneszközeiben kapott helyet.

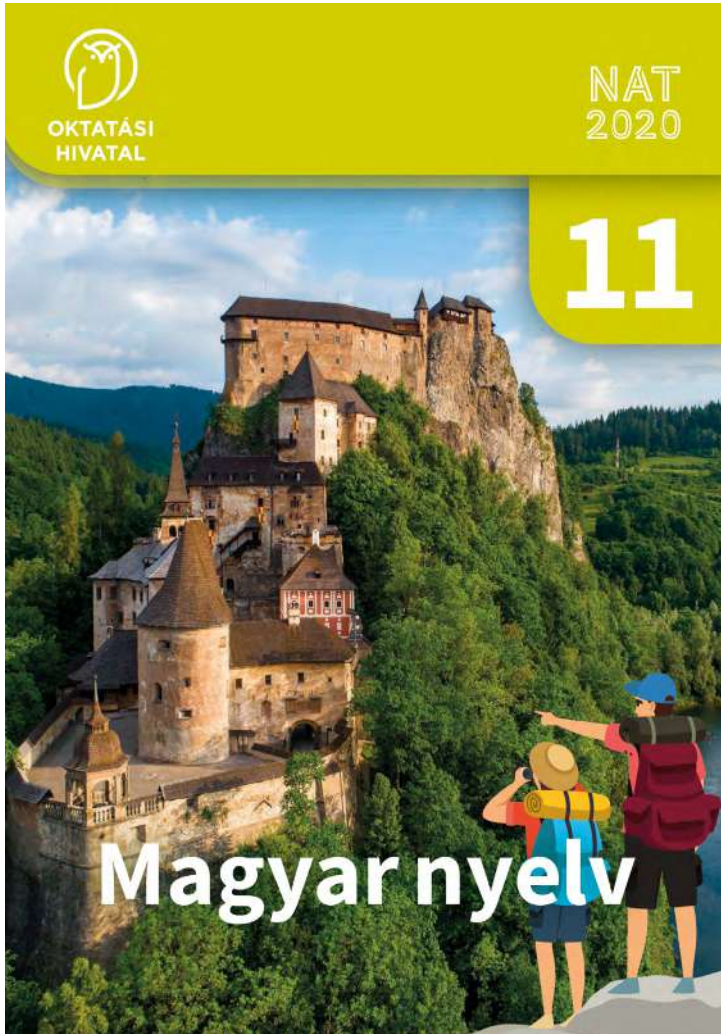

aligha állja meg a helyét. Hogy mi könnyű és mi nehéz, az nem szubjektív értékítélet, hanem tanári felkészültség, módszertan és tananyagminőség kérdése elsősorban. Hogy kronológiailag és a NAT-célok szerint mi lenne az optimális KET-témakörszerkezet, ismét más ügy. Mindenesetre öröm, hogy legalább a 11. és 12. évfolyam anyagrészei közt végrehajthattunk egy óraszám és tematika szempontjából észszerű cserét. Hálás köszönet érte az Oktatási Hivatal számos kiváló vezető munkatársának, hadd emeljem ki közülük Sipos Imrét és Kóródi Bencét, a tananyagfejlesztésért közvetlenül felelős csúcsvezetőket. Aztán hálás köszönet ugyanezért Takaró Mihálynak, valamint a magyar nyelvi „A” sorozat szerzőjének, Hargittay Gergelynek. Utóbbi egyetértése azért is fontos volt, mert átjárhatóság szükséges az egyes tantárgyak különböző tankönyvsorozatai között. Így születhettek meg végül a valóban új, tizenegyedikes magyarnyelv-tankönyvek.

Ezekben a kötetekben a nyelvrokonság, nyelvtörténet és nyelvjárástan óraszámát a KET szerint lehetséges maximumra emeltük, amely ezen fejezetek lapszámában és az átadható ismeretek mélységében is tetten érhető. De a NAT-szemlében történt megújulás nem belül, hanem már a B-s tankönyvcsalád borítóján is megkezdődött.⁷ A digitális eszközökön felnövekvő nemzedékeket akkor tudjuk jobban megszólítani, ha taneszközeik folyamatosan vizuális élményt is kínálnak, és ezen látványelemek nem csupán illusztrációk,

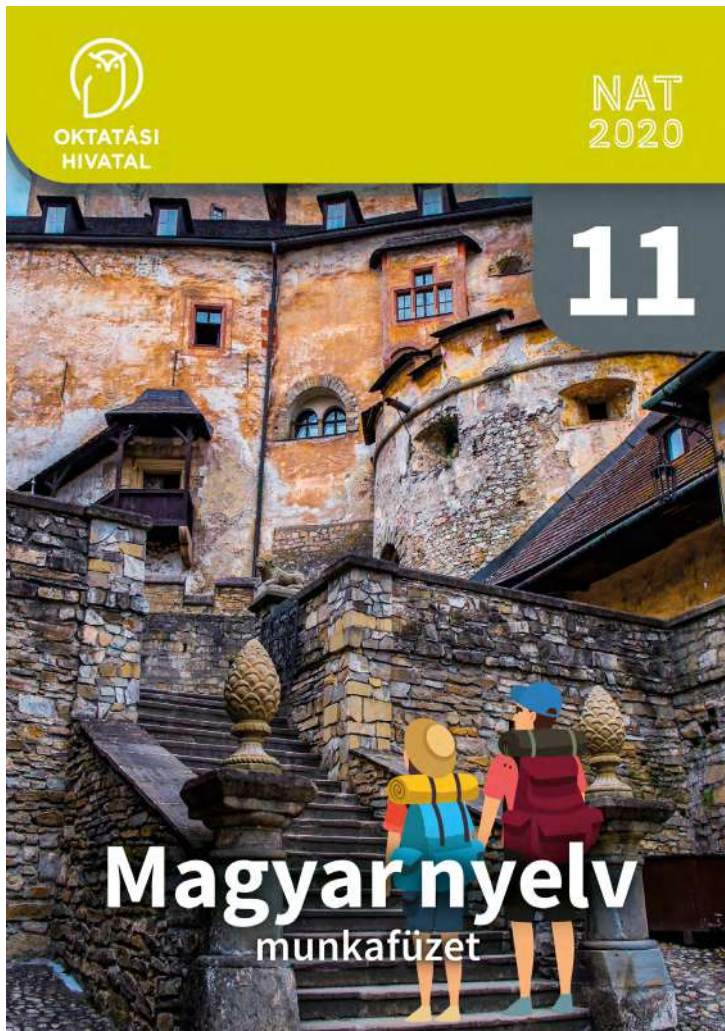
⁷ Ez a vizuálisan is értékközvetítő Kárpát-medenceiség, ha úgy tetszik, háttértalanítás, szervesen folytatódik az OH-MNY12TB és MB tankönyvben és munkafüzetben is.

hanem a szövegszerű mondanivaló szerves kiegészítései. Mondok egy példát: a magyar nyelv tankönyvsorozatok borítóin korábban, szemben pl. a természettudományos tárgyak vagy az ének-zene borítóival, számítógépes vektorgrafikák domináltak. Ezt a B-sorozatban lecseréltük ikonikus, lélegzetelállítóan szép Kárpát-medencei magyar tájakra-épületekre. A 11. évfolyam tankönyvén Árva várának panorámaképe jelenik meg délkelet felől. Ezzel azt a háttérinformációt is közvetítjük, hogy még a legészakabbi Árva vármegye várának is köze van a magyar kulturális kontinuitáshoz. A várban, mely az épített magyar örökség része, megfordult Mátyás király is. A magyar nyelv története és kultúra szempontjából tehát Árva még akkor is fontos hely, ha ma már nincsenek itt őshonos magyarok (Mátyás idejében szigetszerűen legészakabbi vármegyéinkben is voltak.) Az a fiatal, aki néhány fagyaltot nyalogató jellegtelen számítógépes figura képe helyett ezt a megunhatatlan várpanorámát kapja, máris többet kapott nemzetismeretből. Az pedig az Oktatási Hivatal tipográfusának az ötletességét dicséri, hogy a tankönyvborító-folytonosság jegyében mégis rácsempészett két, immár nagytini kiránduló diákot. Méghozzá mindezt úgy intéztük, hogy a borítón lévők a Vág partján, egy létező magaslatról, délkelet felől pillantják meg a mesebeli látványt. Tehát egy korábban öncélú számítógépes megoldás ezzel a huszárvágással kedvessé és funkcionálissá vált. A munkafüzetben már az alsó és a középső vár találkozási pontján látjuk viszont őket. Időközben beljebb jutottak a várba, ahogy azok a diákok is még beljebb jutnak a magyar nyelvtörténet, nyelvjárások, rétegnyelvek világába, akik haszonnal forgatják munkafüzetüket (is).

Pomozsi Péter – Katona József Álmos: *Magyar nyelv 11.*

Oktatási Hivatal, Budapest, 2022. (OH-MNY11TB)

Pomozsi Péter – Katona József Álmos: *Magyar nyelv munkafüzet 11.*

Oktatási Hivatal, Budapest, 2022. (OH-MNY11MB)

3. Nyelv, identitás, trianoni töréspont és kontinuitás. A társadalmi örökségről, melybe az új tankönyvek érkeznek

E ponton visszautalhatnánk fentebb Hódi Sándor idézett mondataira, de Kásler Miklós bevezető szavaira is. Aki lemond ebben a régióban közösség- és önazonosság-szervező értékeiről, az a saját jövőjéről mond le. Ráadásul a magyar kulturális „produktum” igen jelentős, meg merném kockáztatni, nagyobb része a jelenlegi magyar országhatárokon kívüli területeken született. A Kárpát-medencei magyar kisebbségek szempontjai, ill. az „anyaországok” ehhez való viszonyulásai tehát nemcsak azért fontosak, mert a NAT egyik (utópisztikusan optimista) ideája,⁸ hogy magyar és magyar lakóhelytől függetlenül ugyanolyan színvonalas magyar oktatást kaphasson Felsőörtlől Pusztináig, hanem azért is, mert nélkülük csak torzó a magyar nyelvi és kulturális hagyomány.

---

⁸ Erre a problémára még visszatérek a 3.2. alfejezetben.

3.1. Néhány szó a Kárpát-medencei magyar (kisebbségi) helyzetről a közoktatás és a diák szemszögéből

A szociolingvisztika, nyelvi jog, nyelvpolitika szakembereinek az utóbbi két évtized során már jelentős mennyiségű nyelvi jogi kiadvány áll rendelkezésére Szerbiától Szlovákiáig (l. pl. Péntek–Benő 2005, Csernicsekó–Tóth 2021, Markó 2022, Kállai–Mészáros–Öry–Szabó 2022). Ám ezen gondosan szerkesztett, szakmailag színvonalas kiadványok jó része – éppen szakmai tartalmánál, nyelvezeténél fogva – nem céloz(hat)ta meg a gyakorlati nyelvhasználók széles tömegeit.⁹ Másrészt, és erről maguk az említett szerzők is írtak, a kifejezetten a nyelvhasználók széles(ebb) tömegeit célzó kiadványváltozatok (pl. Beretka 2011) sem jutottak el különböző okok miatt a felhasználók széles rétegeihez, illetve, még ahol a terjesztést sikerrel megoldották is, kérdéses maradt, hogy mennyiben segítik ezek a praktikus nyelvi jogi tanácsadók a kisebbségi nyelvhasználat terjedését, a közösség törvényadta nyelvi jogaiért való kiállást. Továbbá, ha eszményi esetben az igény és kiállás is megvolt-megvan, akkor mennyi lett, lehet és lesz ennek a gyakorlati kisebbségi nyelvi jogi hozadéka. Az alkalmazás nehézségeit a vajdasági magyar autonómia keretein belül több évtized távlatában, saját munkáit elemezve mutatja be Beretka Katinka 2021-es összegző, továbblépési lehetőségeket firtató tanulmányában (Beretka 2021). Igen tanulságos

---

⁹ Tegyük hozzá, sok esetben a terjesztés gyakorlati nehézségei és a viszonylag alacsony példányszám is útját állták ennek.

olvasmány arra nézve, mennyi nehézséggel találja magát szembe az a tanár, tudós, aki a valódi Kárpát-medencei magyar nyelvi és kulturális kontinuitás felelősségén és megerősítésén fáradozik.

Mindezt azért kellett előrebocsátanom, mert így talán világosabb, hogy egy kisiskolás vagy középiskolás szintjére, annak napi nyelvválasztásaira felülről viszonylag nehezen tudunk hatni. Abban ugyanis megkerülhetetlen a helyi közösség, a helyi létező vagy nem létező magyar iskolarendszer és a szülők-tanárok szerepe. A szülőké pedig mindenekelőtt, ami az óvoda- és iskolaválasztást illeti (vö. Péntek 2012). Azaz a Kárpát-medencei kulturális kontinuitás külön taníthatósága nem annyira az adott régió elvi nyelvi jogaitól, mint inkább hétköznapi *de facto* nyelvi-kulturális helyzetétől függ.

További, társadalmi méretű gond, hogy ott, ahol az iskolai magyar szó nem számított kiváltságnak, azaz Magyarországon, nemzedékek nőttek fel úgy, hogy semmit sem jelentett számukra Ady Endre, Arany János, Kosztolányi Dezső vagy Mikszáth Kálmán szülőhelye. Ha ironizálni akarnék, ennek a képtelen helyzetnek a jellemzésére a *detrianonizáció* terminusából retrospektív módon létrehozhatnám a *trianonizáció* szót. Mégha rá is tudtak volna bökni a hatvanas-hetvenes-nyolcvanas évek gyerekei a dualizmus kori Magyarország történelmi térképén Érmindszentre, Nagyszalontára, Szabadkára vagy Szklabonyára, az földrajzórán már csak egy darab Románia, Jugoszlávia vagy Csehszlovákia maradt legtöbbjüknek. Így jutott el a magyarországi társadalom jelentős része az 1970-es évekre arra a nihilisztikus pontra, hogy turistaúton rácsodálkozott a pozsonyi, lévai, váradi, szabadkai magyarok magyarságára. Arra a pontra, amelyben nem a gyermek őszinte csodálkozása „Anyu, honnan tudnak ezek a nénik ilyen jól ezen a

(szabadkai) piacon” volt a legfájóbb, hanem az őszintén tudatlan és buta szülői válasz: „hát honnan tudnának? megtanultak, kisleány, hogy ha jönnek a magyar turisták, jól megértessék magukat velük”.

Ezen „anyaországi” nihil mellett érdekes „határontúli” jelenség-gé is vált a nemzet feldarabolódása. Erdélyi, felvidéki, délvidéki, kárpátaljai korlátozott nemzettudatok alakultak ki, – magam időnként, bizalmas beszélgetésekben, ahol tudom, hogy nem bántok meg velem senkit, mert nem értik félre, ezt kisebbségi békeperspektívának nevezem, – amelyek kisebbségben nem számoltak többé azzal, hogy a saját országhatáraikon túli, további Kárpát-medencei magyar (kisebbségi) nemzetrészek is ugyanannak a nemzettestnek a tagjai.

Még manapság, 2023-ban is, gyakori, hogy egy adott Kárpát-medencei régió magyar képviselője kizárólag egy 150 vagy 200 ezres kisebbség tagjaként határozza meg magát, mintha nem lenne sokkal melengetőbb, optimistább és igazabb egy 13 milliós Kárpát-medencei nemzet részeként tekintenie önmagára. Nem véletlen hát, hogy a rendszerváltás után felkapottak lettek a társadalomtudományban az olyan fogalmak, mint a *határtalanítás* és a *detrianonizáció*. Más kérdés, hogy az új fogalmak önmagukban még nem oldanak meg semmit, ám maguknak a fogalmaknak a létrejötte ettől függetlenül jól mutatja, mennyire sikerült széttagolni a negyvenes évek végéig még többé-kevésbé egységes magyar nemzetképet.¹⁰ Hódi Sándor írja erről a jelenségről: „A kisebbségek nyelvének és kultúrájának

¹⁰ Ezen a transzilvanizmus ideológiája sem változtat, egyrészt, mert ennek nem kizárólag poszt-trianoni, hanem évszázados gyökerei voltak-vannak, másrészt mert az erdélyi transzilvanizmus jeles képviselőinek többsége

degradálódása legnyilvánvalóbban az „államnyelv” koncepciójában jut kifejeződésre. Bárhogyan magyarazzuk is az „államnyelv” észszerűségét és szükségességét, ez a magyarázat a gyakorlatban óhatatlanul az egyik nyelv és kultúra hegemoniáját jelenti más nyelvek és kultúrák fölött. A többségi nép nyelvi-kulturális hegemoniájának logikus következménye, hogy a nemzeti kisebbségek függő, alárendelt helyzetbe kerülnek, s devalválódnak kezdenek.” (Hódi 2014: 21).

Akinek kétsége lenne arról, hogy a Kárpát-medencei magyar kontinuitás és ennek ösztönei tudata valóban létezett, és azt tkp. csak a kommunista diktatúrák korszakában sikerült felszámolni, „devalválni”, annak megmutatok egy érdekes képeslapot. Dualizmus kori képeslapgyűjteményekben számos érdekes darabot őrzök: van lap, melyen a feladó Kőrösmezőről a közeli Máramarosszigetre, de van, ahol Temesvárról Besztercebányára küldte anzikszát, s egyikük sem gondolta volna soha, hogy egyik Magyarországról egy másik Magyarországra küldi levelét.¹¹ Ezt az elveszett kontinuitásérzést és egységes magyar nemzettudatot kell helyreállítani. Mégpedig úgy, ahogy az új NAT preambulumból is kikövetkeztethető: nemcsak a magyarországi, hanem minden Kárpát-medencei magyar iskolában. (Ahol és amennyire csak lehet.)

---

nem exkluzív, hanem inkluzív magyar nemzetképben gondolkodott.

¹¹ Trianon szeszélyét, a földrajzi, gazdasági, etnikai és közigazgatási tények semmibevételét bizonyítja, hogy még Magyarországtól teljes egészében elcsatolt vármegyéket is kettévágtak: Máramaros északabbi része a Csehszlovák Köztársasághoz, többi része a Román Királysághoz került. Így pl. Kőrösmező és Máramarossziget közé is országhatárt húztak.

1913-ban, a máramarosi Kőrösmezőn feladott rahói képeslap

3.2. Tankönyvek és oktatási programok

Ez a „helyreállítás” azonban rendkívüli diplomáciai érzéket, a környező, érintkező népek nyelvének-kultúrájának legalább viszonylagos ismeretét és időnként rendkívüli önmérsékletet követel. Természetesen merőben más a helyzet Szlovéniában, a Muravidéken vagy a horvátországi Szlavóniában, mint egy dél-erdélyi vagy felvidéki szórványterületen, hogy Kárpátaljáról már ne is beszéljünk.

Az egységes magyar műveltségstandard megvalósítása a regionális (nyelv)politikai buktatókon kívül már csak azért is irgalmatlanul nehéz, mert magyarországi tankönyv a legtöbb szomszédos országban (oktatás)politikai okokból (gyakorlatilag) nem akkreditálható. Ez különösen is igaz, a nemzetiidentitás-érzékeny tantárgykörökre, mint amilyen az anyanyelv, az irodalom, a történe-

lem, a zenei nevelés. Ahol pedig elvben akkreditálhatók (Szlovénia, Horvátország), ott általában helyben is kiváló tankönyvek állnak rendelkezésére a sajnos viszonylag kis számú magyar közösségnek.

Mindez azonban nem szabad, hogy a nemcsak lélekben, hanem gyakorlatban is Kárpát-medencei magyar nyelvi-kulturális kontinuitásban gondolkodó kollégák kedvét szegje. Egyrészt mind a nyomtatott, mind a digitális OH-s tankönyvcsaládok ingyenesen hozzáférhetők a világhálón, másrészt kiegészítő anyagként még ott is lehetőség nyílhat OH-s magyarságtudományi tankönyvek használatára, ahol egyébként a magyarországi tankönyvek akkreditálása lehetetlen. Nem a tankönyv státusza a lényeges, hanem az, hogy forrassák, különösen azokat és azokban az esetekben, amikor az adott régió helyi egyes magyar nyelvű tankönyveinek tényanyaga vagy magyarázó apparátusa nem felel meg a szakmai korrektség, történeti hűség stb. alapvető kritériumainak sem. Erre sajnos sok Kárpát-medencei példát lehetne hozni, de ezzel itt és most eltérnénk fő tárgyunktól.

Ugyanakkor, hogy pozitív példával fejezzem be ezt a gondolatmenetet, még a legnehezebb kisebbségi nyelvpolitikai helyzetben is léteznek lehetőségek az elveszett kontinuitás helyreállítására. Éppen az oktatás és az iskola az, amely megfelelő programokkal képes lehet akár nemzedéki ürök áthidalására is. (Ez utóbbi a magyar szórványokban is fontos mentsvár, már ha áll még a kisebbségi nyelvű iskola.) Pusztay János az oroszországi közepes méretű uráli népek (nyelvrokon marik, mordvinok, udmurtok és komik) anyanyelvi oktatásának támogatására fogalmazta meg bő évtizede a *Terminologia scholaris* programot (vö. Pusztay 2014, 2015). Maguk az érintett népek képviselői soha nem csinálták volna meg új, anyanyelvi tan-

tárgyi szójegyzékeiket külső szakmai koordinátor és külső szakmai bátorítás nélkül. Az már más kérdés, hogy az államnyelv túlsúlyában érdekelt helyi hatalmi politika hogyan reagált erre. A tantárgyi szójegyzékek, kb. 40 kötet, el is készültek, így az 1920-as, 30-as évek után újra lehetne minden tárgyból mari, mordvin, udmurt, komi nyelvkönyveket írni. A közeljövő megmutatja, írnak-e. Ha innen nézzük, mennyivel egyszerűbbek a mi magyarországi közoktatási feladataink, de még a Kárpát-medenceiek is. Legalább segédkönyvként, kellő odafigyeléssel minden magyarlakta régióban bevonhatók tankönyveink a tanítási folyamatba.

4. Az OH-MNY11TB és MB nyelvtörténeti és nyelvjárástani leckéiről

Mivel az OH-MNY11TB és MB tárgyalásmódjában és anyagában is jelentősen eltér egyes korábbi, azonos vagy hasonló KET-témaköröket feldolgozó elődeitől, szükségesnek láttam, hogy kedves olvasóimmal, akik remélhetőleg minél nagyobb arányban gyakorló tanárok (is), megosszak néhány oktatásmódszertani gondolatot és lehetőséget. Olyanokat, amelyek alkalmazására különösen jó lehetőséget kínál a nyelvtörténet, nyelvjárástán, rétegnyelvek és nyelvpolitika anyagrésze. Szinte mottóul kínálkoznak a következő alfejezet elé a NAT sorai: „A magyartanítás alapelve, hogy nincs kitüntetett didaktikai modell, tanítási, értékelési mód. A tanár szabad döntése,

szakmai felelőssége, hogy az adott tananyaghoz adekvát módszertani, értékelési módot válasszon, hogy órái élményt adók legyenek”. (NAT 2020: 301).

4.1. Az induktivitás, a kreativitás és a kontrasztivitás hasznáról a tanítási-tanulási folyamatban

A tizenegyedik osztály nyelvi anyagismerete nemcsak jellegében, hanem az alkalmazandó tanári módszerek tekintetében is jelentősen különbözik, legalábbis optimális esetben jelentősen kellene különböznie a 9. és 10. osztály anyagának tárgyalásmódjától, különösen is annak leíró hangtani, alaktani és mondattani részeitől. Míg a KET említett része, – és ez az 5. és 6. osztály KET-fejezeteiben sincs másképp – elsősorban és bizonyos mértékig szükségszerűen taxonómikus közelítésű, másként fogalmazva osztályozási, szerkezetfelismerési és elemzési készségeket fejleszt és követel, addig a 11. osztály más jellegű anyagában már gyümölcsöző és üdvözlendő (lenne) a módszertani sokszínűség, továbbá, ahol csak lehet, az interdiszciplináris és a kontrasztív megközelítés.

Az alaktani és mondattani szerkeztelemzésben az új magyar nyelvi KET szelleme és követelményrendszere is (sajnos továbbra is) kedvez a dominánsan deduktív közelítésnek és ebből adódó frontális osztálytermi munkának, a „csak egy fajta jó elemzési megoldás létezik”, „amit a könyv leír és amit a tanár elmond” magyarázatának. Ebből az is következik, hogy ezt a (tév)hitet – lényegében önhibáján kívül – a tanár kollégák többsége is osztja: hiszen egyetemi vagy főiskolai leíró magyar nyelvtan órákon is ezt a kizárólagosságot köve-

telték tőlük árnyalt, problémaorientált leíró közelítés helyett. Mindez nem egyszerűen azért idejét múlt szakmai és módszertani közelítés, mert helytelen, hanem azért is, mert ma a középiskolás diák már minimum két nyelv, anyanyelve és legalább egy idegen nyelv tűrhető ismeretére támaszkodik, ennek minden potenciális kontrasztív előnyével.¹² Ezt nem kihasználni szakmai és módszertani luxus, mondhatnánk vétek.

Minden diák látott már felső tagozatos és középiskolai megelőző tanulmányai során két különböző hangtani és alaktani rendszert, akaratlanul is észrevette, hogy a magyar és tanult idegen nyelve közt jelentős különbségek vannak a szóalkotás és a mondatszerkesztés módjai közt. Még ha nem is tanult első idegen nyelvén mondatot elemezni, az már tudatos vagy ösztönös (de mindenképp előhívható, tanórai keretben alkalmazható) szinten beépült ismeretrendszerébe, hogy az emberi nyelvek nemcsak szókincsükben, hanem grammatikájukban is különböznek egymástól. Tudatos tanári munkával ennek alapján megerősíthető az az képesség, hogy a különbségek-azonosságok tudatosításával ne fonémák, morfémák, szintagmák esetleges halmazaként, hanem rendszerszerűen szemlélje nyelveit.

---

¹² A magyar és az első (kötelező) idegen nyelv közötti kontrasztív különbségek borítékolhatók, mivel második idegen nyelvként is ritka, hogy valaki finnül, törökül tanul, vagy más olyan uráli vagy altáji nyelvvel ismerkedik, amely a magyarral szerkezetileg nagyjából azonos felépítésű. Ha más anyanyelvű gyermek(ek) is tanul(nak) az osztályban, azok szintén a legritkább esetben beszélnek a magyarhoz tipológiailag hasonló nyelvet. (A mandarin, továbbá valamennyi indoeurópai nyelv, beleértve a Kárpát-medencei roma változatokat és pl. a szláv nyelveket is, szerkezetileg távol állnak a magyartól.)

Ha a tanuló így, kvázi „kívülről” rácsodálkozva ismeri meg anyanyelvét, akkor jó eséllyel tudatosabb, igényesebb anyanyelvhasználóvá válik, mi több, ennek következtében idegen nyelvet (nyelveit) is tudatosabban, igényesebben fogja tudni használni. A kontrasztív közelítés tehát az általános nyelvi kompetenciák, köztük a verbális készségek fejlesztését is segíti.

Nem lényegtelen járulékos haszon még, hogy a tanulóban megdőlj, jobb esetben ki sem alakul, az a (köz- és helyenként felsőoktatási tanárképzési) tévképzet, hogy egy bonyolultabb nyelvtani szerkezet elemzésekor csak egyetlen helyes megközelítés lehetséges. Az ilyen „fél tudás” gyakorta rosszabb a teljes nyelvtani tudatlanságnál, mert megbénítja a szabadon, kreatívan és kritikusan, valóságos nyelvi szerkezetekben gondolkodni képes elmét. Gondoljunk csak bele: Üdvös dolog-e az, hogy 16-17 éves tanulók, akiknek egyes természettudományos órákon a legmagasabb fokú kombinációs készségeiket kell alkalmazni egy bonyolult, többismeretlenes egyenlet megoldásakor, a magyar nyelv órán többnyire kikapcsolják ezen készségeiket? Ha viszont bekapcsoljuk őket, hamarosan nemcsak ráéreznek arra, hogy miért van „egzotikus módon” tárgyhatarozottság szerint kétféle igeragozás (egyes szám első személyben háromféle) a magyarban, nemcsak ráéreznek arra, hogy milyen csodálatosan produktív, gyakorlatilag végtelen a magyar szóképzés, nemcsak észreveszik, hogy *félszemű császárok*, és *félkarú rablók* vannak minálunk, hanem más, magasabb szinten fogják becsülni anyanyelvüket. Feltárul előttük valami, ami a kontrasztív közelítés nélkül rejtve maradna. Kell-e mondani, hogy mindezzel a NAT alapcéljaihoz is közelebb kerülünk az igényes, önállóan gondolkodó, nemzeti identitásában megerősödött ember képéhez?

Talán éppen a nyelvek születése, a nyelvcsaládok kialakulása, a Föld drámai mértékben veszélyeztetett nyelvi sokszínűsége, a nyelvek szerkezeti alaptulajdonságai, a magyar nyelv története, a Kárpát-medencei magyar nyelvjárások és rétegnyelvek, a nyelvpolitika és a magyarság nyelvi jogai azok a „hálás” témakörök, ahol az induktív módszereknek és a kontrasztív közelítésnek gyakorta szerepe lehet. Nem beszélve arról, hogy egyes anyagrészeknél szinte kínálkozik a különböző tanórákon szerzett ismeretek összekötése, magasabb tudásszintre emelése. Csak néhány kiragadott példa erre az „interdiszciplinaritásra”: a Föld nyelvi sokszínűségének megőrzése biológiai és ökológiai metaforákat kínál, a nyelvtörténettel való ismerkedésben a tanult nyelvek kontrasztív alkalmazásán kívül számos történeti, irodalom- és művelődéstörténeti ismeret is bevonható. Ha a Halotti beszéd és könyörgés előírt részeit vesszük elő, akkor a diák ne egy érettségire részben bebiflálandó penzumot lásson benne, hanem a kora Árpád-korba, III. Béla király uralkodásának legvégső esztendeibe helyezze lásson benne egy csodálatos szépségű irodalmi szöveget, amelynek egyáltalán nem melleleg rengeteg nyelvtörténeti érdekessége is van.¹³

Akár azt is elképzelheti, hogyan olvasták fel ezt a szöveget egy kicsiny Árpád-kori templomban, vagy épp a székesfehérvári bazilikában, királyaink temetkezési helyén.

---

¹³ Ezekből az OT-MNY11B több leckéje is visszatérően szemezget.

4.1.1. A tananyagrészek belső koherenciája

Az oktatómunkát segítheti, hogy a tankönyv és a munkafüzet egyes fejezetei és leckéi között fokozott belső koherencia van. Tehát nemcsak az interdiszciplináris összefüggésekre, hanem az egyes anyagrészek belső koherenciájára is támaszkodhatunk az elsajátítási folyamatában.

A kiindulópont könyvünkben az volt, hogy benne a magyar nyelv nem önmagában jelenik meg. Nem úgy próbálunk identitásfejlesztő elemet adni, hogy begubózunk és csak a magyarról beszélünk, hanem épp ellenkezőleg, rámutatunk arra, hogy a magyar nyelv izgalmas szerkezeti tulajdonságait, különlegesen kreatív szóképzését csak akkor értjük meg igazán, ha lépésről lépésre, a globális nyelvi képtől, a magyar nyelv szempontjából fontos eurázsiai nyelvi képen és a Kárpát-medencei nyelvi képen, a nyelvek kapcsolatrendszerén át jutunk el odáig, hogy milyen a magyar nyelv és milyen a története. Ezáltal a tanuló ismét kicsit kontrasztív, kívülről is rálátó közelítést kap.

Mіндеz azzal kezdődik, hogy nem arról beszélünk, hogy van egy uráli családfa és nyelvcsaládok,¹⁴ hanem hogy az emberi nyelvek

¹⁴ Az evolucionista (darwinista) családfa-modell kritikáját részletesen tárgyalom az OH-MNY11TB *Nyelvtörténet és őstörténet* leckéjében a 47–48. oldalon, másrészt ez a kérdéskör bekerült az emelt szintű gyűjtemény (OH-MNY1112E) *Nyelvrokonság-kutatás* c. leckéjébe is a 17–18. oldalon. Nem szabad ugyanis összekeverni az egyes nyelvek rokonságát bizonyítani képes nyelvészeti módszereket egy olyan (önkényes) metaforával, amely legjobb esetben is csak töredékesen és ellentmondásosan képes megjelení-

a legújabb tudományos és kikristályosodott tudományos eredmények szerint már több mint százezer évesek, és abban a modern nyelvcsaládok kialakulása egy igencsak kései pillanat. Maradva a globális közelítésnél, az is nagyon fontos, hogy rámutassunk, a Földön már több mint százezer év óta van a maihoz igen hasonló, fejlett emberi nyelv. Ahhoz pedig, hogy ennek az örökségnek a normalitását megőrizzük, ahhoz a nyelven belüli normalitást is meg kell őrizni. Mindennek láttatása azért alapvető, mert ma a világban nem normális nyelvi folyamatok zajlanak: az emberi nyelvek döntő része súlyos veszélynek van kitéve, vagy a teljes elnémulás szélén áll (vö. pl. Pusztay 2016, Pusztay 2023: 7–34). Ha ezzel a nyelvökológiai ténnyel játékos formában szembesül a diák, akkor már magától megérti azt is, hogy a magyar nem csupán azért veszélyeztetett, mert nem tartozik bele az öt világnyelvbe, hanem azért is, mert van egy csomó őshonos kisebbsége Trianon után, ami nyelvpolitikai és nyelvi jogi helyzetében is többé-kevésbé veszélyeztetett. Kárpátalján például ma szélsőségesen súlyosan veszélyeztetett. Így tehát a világ nyelvi sokszínűségének veszélyeztetettségétől, egy ökolingvisztikai vonaltól jutunk el addig a felvidéki plakátig, amelyen a kedves kis-lány magyarul szeretne sírni, nevetni, imádkozni és tanulni is, ezért megy magyar iskolába. Ez a plakát egy 16–17 éves gondolkodó fiata-
lalt is elér, megérint.

---

teni egy nyelvcsalád belső összefüggéseit. (A kérdés tudományos és törté-
neti hátteréhez l. Pomozi 2018.)

egyes történeti változásai a román vagy a környező szláv nyelvek magyar jövevényszó-példáin is nyomon követhetők. De ugyanez igaz a magyar nyelvjárásokra is: a nyelvjárási változatok összessége tulajdonképp kirajzol egyfajta vízszintes nyelvtörténetet, amelyet kiemelkedő nyelvemlékeink feldolgozása közben „függőlegesen”, azaz kronologikusan ismertünk meg. Vagyis szinte minden min-dennel összefügg, és ezt a 11. tankönyv megpróbálja színesen és egyszerűen közel hozni a fiatalokhoz.

Ráadásul a nyelvjárások nemcsak a nyelvtörténet szempontjából fontosak: nyelvjárásainkon keresztül mind a mai napig kirajzolódik nagyjából az a nyelvterület, még ha az 1920 előtti szórványterületek sajnos már nem is, amely sokszáz éve jellemzi a Kárpát-medencei magyarságot. Tehát a magyar nyelvjáróterület képe is kiválóan megfelel arra, hogy érzékeltesük a Kárpát-medencei magyar kultu-rális kontinuitást. Ezt a megközelítést hosszabban is méltatja Takaró Mihály A NAT irodalmi és nyelvi újdonságai Trianon tükrében című tanulmányában: „Aztán rendkívüli jelentőségűek a magyar nyelv földrajzi, avagy területi és társadalmi változatai is. Ennek is biztos helye kell legyen az anyanyelvi oktatásban és az identitásfor-málásban, valahogy úgy, ahogy a Magyarságkutató Intézet nyelvjá-rási olvasókönyveiben, a már megjelent *Palóc olvasókönyv*¹⁵ és a készülő *Dunántúli olvasókönyv* terveiből látjuk. Az új nyelvtanköny-vekben meg kell jelenni, mégpedig élményszerűen, hogy a Kárpát-

¹⁵ Pomozi Péter (szerk.) 2019: *Palóc olvasókönyv. Nyelvi és irodalmi kalando-zások*. A Magyarságkutató Intézet Kiadványai 10. Magyarságkutató Inté-zet, Budapest.

medencében lakó magyarság milyen nyelvváltozatokat alakított ki, használ mind a mai napig, és ezt valóban élményszerűen befogadhatóvá kell tenni a hétköznapi életben a gyerekek számára. Tehát nem egyszerű statisztikákkal és nem pusztán csak egy száraz és jól-rosszul megrajzolt fekete-fehér térképpel, hanem sok-sok eredeti példával, élményszerűséggel, a digitális oktatás minden eszközét igénybe véve lehet megcsinálni. Alapvető újdonságok ezek a magyar nyelv oktatásában.” (Takaró 2021: 196–197).

4.2. Leckerészletek, feladatminták

A következőkben néhány alpontra kiemelek egyes témaköri csomópontokat és hozzájuk tartozó feladatokat. A feladatokat célszerű az eredeti nyomtatott munkafüzetben vagy a tankönyvkatalógusból letöltött pdf-en, nagyobb méretben szemlélni.

4.2.1. A nyelvek születése és a Föld nyelvi sokszínűsége, a nyelvek típusai, a nyelv mint változó rendszer

Vonatkozó leckék. I. fejezet 1–4.

Főbb csomópontok: 1. A modern emberi nyelv megjelenik a Földön; Az eurázsiai nyelvek kora; Hogyan születhettek a nyelvcsaládok; A bábéli nyelvzavar története; 2. A világ nyelvi képe; A nyelvek vesztélyeztetettsége – Aggasztó földi folyamatok; A nyelvi-kulturális és a biológiai sokszínűség összefüggései. Küzdelem a nyelvek eltűnése ellen; Garnguur tutaja: A lardil nyelv nyolcezer éves emlékezete Ausztráliából. 3. A legfontosabb nyelvtípusok; A magyar nyelv tipoló-

giájáról. A ragasztó nyelvek határtalan szókincs; Hány alakja lehet egy magyar igének? 4. Az élő nyelv dinamikája: változás és állandóság örök kettőssége; Nyelvek egymásra hatása: A szókincs és a nyelvtani rendszer változásai; Nyelvi kapcsolatok – nyelvi változások: AZ angol nyelv neolatin elemei; A magyar szókincs változásai; „Elszéveltem az etecsentment fájlkat” – Természetes és erőltetett változások a szókincsben.

2. A VILÁG NYELVEL. NYELVI SOKSZÍNŰSÉG

1. Rajzolj be az alábbi nyelvek anyanyelvi elterjedését a megadott Európa-térképen! A nyelvekhez kapcsolódó szöveget is be anyak az országok (szóknak az országok) a térképre, ahol anyanyelvüket beszélik:

15. Rajzolj be az alábbi nyelvek anyanyelvi elterjedését a megadott Európa-térképen! A nyelvekhez kapcsolódó szöveget is be anyak az országok (szóknak az országok) a térképre, ahol anyanyelvüket beszélik:

16. A szlovéniai Muravidék az egyetlen olyan terület a Kárpát-medencében, ahol a törvények szerint hivatalosan használatos az őshonos magyar kisebbségi nyelv. Folytatásában ehhez szállnak közli információ. Viaszként meg, miért fontos, hogy egy őshonos nyelvi kisebbség a hétköznapi életükben valószínűleg találkozzon anyanyelvükkel?

16. Keresetel: té az interneten a Szlovákia és Magyarország területén beszélt őshonos nyelvűek Magyar jogok vannak például a svéd/olasz vagy finnországi. Illetve a finanszírozási önkormányzatok? Ezek további pozitív példák egy adott országban belül az őshonos nyelvekkel közös együttműködésére.

Feladatmutatványok:

8. oldal/1.feladat. Az önálló kutatási feladat célja a térkép pontos kitöltésével annak érzékeltetése, hogy Európa számos államában egy vagy több nyelvi kisebbség is lakik, ugyanúgy, ahogy a Kárpát-medencei szomszédos államok mindegyikében magyar kisebbség is.

10/6. A szlovéniai példa „testközelbe” hoz egy kevésbé ismert Kárpát-

medencei magyar kisebbséget, ráadásul a pozitív példa erejével mutatja, milyen a kisebbségi nyelvi tájkép egy, a kisebbségek nyelvi jogait tiszteletben tartó országban.

11/4. A palindróma-keresés nyelvi tudatosságot és kreativitást növelő feladat, játékosan érzékelteti, hogy a magyar palindróma-gazdagság szerkezeti oka az agglutináció.

15/1. Csoportos együtt gondolkodást igénylő, játékos feladat, gyengébb csoportban tanári koordináció szükséges lehet, de alap esetben ez sem szükséges a megoldáshoz.

4. A magyar személyes névmások tárgyszerűe csak kisebb-nagyobban léteznek az agglutináció szabályai szerint, nagyobb-nagyobb-kiseb-ből ebből ebből, írt az alábbi táblázat jobb oldalán. Hogyan lehetne a személyes névmások tárgyszerűe akkor, ha tökéletesen agglutináció lenne minden elv?

Személyes névmások tárgyszerűe egyes- és többes számban	
Tárgyszerű standard magyar alakok	Rézben létezők, kibővíthető agglutinált alakok
én	
téged	
ő	
minket	
őket	

4. Beszéljék meg a mellékelt humoros rajzot! Szerintetek milyen feltevésekre lehetne bevezetni a nézőknek a rajzot? Szerintetek milyen feltevésekre lehetne bevezetni a nézőknek a rajzot? Szerintetek milyen feltevésekre lehetne bevezetni a nézőknek a rajzot? Szerintetek milyen feltevésekre lehetne bevezetni a nézőknek a rajzot?

Konarakok kónara okok.
Góna, kónok az égi.
Té maonk, aevvelé eleven édesem.
Óvaga magonk.
Tékerok kópicik kerekok.

4. Nézzétek meg a mellékelt humoros rajzot! Szerintetek milyen feltevésekre lehetne bevezetni a nézőknek a rajzot? Szerintetek milyen feltevésekre lehetne bevezetni a nézőknek a rajzot? Szerintetek milyen feltevésekre lehetne bevezetni a nézőknek a rajzot?

4. Gyűjtök a bal oldali oszlopba olyan szavakat a hangmagányos parancsi elvvel, amelyekkel már nem vagy elég használniuk, mivel az ötökkel most tárgyat sem használjuk! Ebben kiemeltem a szavak magyarságát. A jobb oldali oszlopba olyan tárgyat nevezek fel, melyek a 20-21. századi technika szavai.

Régi, ma már nem használt parancsi tárgyak, amelyek nem szavak	20-21. századi technika szavai, új szavak
márgócska	szóban

4.2.2. A nyelvcsaládok születése és a nyelvek rokonsága. Magyar nyelvtörténet

Vonatkozó leckék. II. fejezet 9–17.

Főbb csomópontok (nem teljes felsorolás): 9. A nyelvek rokonsága; A szókincs vizsgálata. A szabályos hangmegfelelés; A magyar nyelv rokonsága. 10. A nyelv identitás- és nemzetformáló ereje. A kultúr-nemzet fogalma; Nyelvtörténet = őstörténet? Komoly kérdőjelek a családfák körül; Az őstörténet interdiszciplináris kutatási terület. 11. A nyelvtörténet írott és íratlan forrásai; A magyar nyelvtörténet korszakai; Nyelvünk íratlan múltjából. A folklór nyelvi emlékezete. 12. A magyar írásrendszerek eredete; A magyarság régi írása, a rovásírás; A tihanyi apátság alapítólevele 1055-ben; A nyelvemlékekben rejlő múlt: A veszprémvölgyi apácák monostora. 13. Halotti beszéd és könyörgés: egy kódex szerencsés története; A nyelvemlék szövege és nyelvi sajátosságai; Kinek a temetésén mondhatták el a Halotti beszéd és könyörgés szövegét? 14. A kódexek fénykora; Barátok, főurak, úrnők. Különleges magyar kódexek; Mátyás király híres kódexei, a corvinák. 15. A kéziratos fordításoktól a nyomtatott bibliáig; Az első magyar nyomtatványok; Gyermeki beszélgetések. 16. A nyelvújítás előzményei és története, Kazinczy szintézise; Szóalkotásmódok; A nyelvújítás jelentősége; 17. A nyelvújítástól a magyar köznyelv születéséig; Történelmi és nyelvi töréspont: A trianoni békediktátum; A magyar nyelv szótári forrásai; Magyar nyelv a reformkori Pest-Budán.

Feladatmutatványok:

32. oldal/1.feladat. Önálló világhálós kutatást igényel. Eurázsiai nyelvcsaládokon kívül azon nyelvekből is kerestet, amelyek más összefüggésben a tankönyvben már szerepeltek.

32/2. Nem *ex cathedra* családfa-alapon deklarálunk nyelvrokonságot, hanem bevezetjük a tanulót (induktív közelítéssel!) abba, hogy mi minden alapján lehet észrevenni tetszőleges nyelvek rokonságát vagy nem-rokonságát. A példák elemzésével maga jön rá a szabályos hangmegfelelésekre.

9. A NYELVROKONSÁG
10. NYELVTÖRTÉNET ÉS ŐSTÖRTÉNET

1. Igényel a megfelelő csatlakozó a felsorolt nyelvek nyelvrokonságuk szerint? (legfeljebb lehet az www.ethnologue.com/throne címen oldál.)

szlovén, lengyel, magyar, olasz, finn, cserkesz, tatár, észak-francia, hazali, sültek, mongol, mami, magyar, kanti, spanyol, orosz, kecska, mandarin, szarvasi, kirgiz, izraeli, német, kipp

Utáji nyelvek	Általji nyelvek	Indoeurópai nyelvek	Más nyelvcsaládokba tartozók
		szlovén	

1. Az őstörténet kutatásokról csak akkor beszélhetünk valódi új eredményeket, ha az ismeretlen egyértelműsítés megértéséhez az élelket tudományterületek között. Az alábbiakban felsorolt módszereket helyezze el a táblázatba a mely az őstörténet területéről melyik amelynek feladatát az adott mondat szerinertek leginkább jellemzi! A területnyi utasításnyokon túl az internet tudomány területén is nézhetnek egy-egy fogalomra!

- a) rég letek tárgyalnak kormányhatározás
- b) a szövegtörténet alapján művelődéstörténeti következtetések levonása
- c) DNS-vizsgálatok, genomkafelek
- d) grammatikai szerkezetek összehasonlító vizsgálata
- e) adott népszerűségi felhívás alapján genetikai vizsgálata
- f) apai és anyai vonalak meghatározása egy népességben belül
- g) élelketmunkák összehasonlító vizsgálata
- h) Eurázsiai nyelvi mozgásoknak feltérképezése különböző korszakokban
- i) adott letelegyüttműködési körbe tartozókat meghatározása
- j) egyes eurázsiai populációk földrajzi elterjedésének vizsgálata
- k) letelegyüttműködési körbe tartozókat meghatározása
- l) népről felvilágosított kutatása

Tudományterület	Jellemző mondat
Élelketgenetika	
Élelket- és népről tudomány	
Népről	
Történelmi nyelvészet	

5. Igényel a táblázat jobb oldalán található, milyen szabályos hangmegfelelések vannak a rokonsági adatokhoz képest? Csak a szabályos előfordulást jegyezze fel! (ismétlet = /, spanyol ch = sz)

Nyelv	Adat	Nyelv	Adat	Hangmegfelelések
szlovák	mláto 'to'	lengyel	mléko 'ta'	
szlovák	okláb 'teper'	lengyel	okláb 'ta'	
finn	puvo 'húsk'	magyar	szék	
finn	puvo 'ty'	magyar	ty	
finn	puvo 'szék'	magyar	szék	
latin	puvo 'ty'	német	tyer 'ta'	
latin	puvo 'húsk'	német	húsk 'ta'	
olasz	puvo 'ty'	spanyol	puvo 'ta'	
olasz	puvo 'húsk'	spanyol	puvo 'ta'	
olasz	puvo 'ty'	spanyol	puvo 'ta'	

35/1. Egyszerű csoportosító feladat, mely megmutatja, mennyire összetett tudományterület az őstörténet.

42/4-6. A tihanyi apátság alapítóleveléhez kapcsolódnak. Miután átírásban és mai magyar változatban is megismerték a tanulók az

nyelvjárássterület főbb csoportjai, Keleti palóc monda Angyal Bandiról, a híre abaúji betyárról. 22. A nyelvjárások leírása; A magyar nyelvjárások néhány hangtani és alaktani jellegzetessége. Eltérések a köznyelvtől; A magyar nyelvjárás szókincs; A tatárok magyar leányokat rabolnak – Moldvai csángómagyar történet.

A nyelvjárások szerepéről és fontosságáról a tankönyv és munkafüzet más leckéiben is szó esik. Kiemelt szerepeltetésük oka kettős: mivel sok évtizeden át politikailag is stigmatizáltak voltak nyelvjárásaink, és ez közvetlen és közvetett módon is leszűrődött az oktatás napi gyakorlatába: a nyelvjárásokról csak a felsőoktatás keretei között tanulhattak a diákok érdemben, és ott is javarészt pusztán elméleti jelleggel, nem pedig mint identitás- és Kárpát-medencei nyelvi kontinuitást hordozó nyelvváltozatokról.

Fontos továbbá, hogy minden élő vagy feléleszthető (revitalizálható) nyelvjárásnak van néprajzi, irodalmi és még egy sor egyéb helyi értéke. Trianon után nagyon sokaknak a magyar anyanyelve maga az anyanyelvjárása maradt, tehát számos régióban az anyanyelvjárás maradt a magyarság kizárólagos letéteményese. Érdeemes megismételni, hogy nyelvjárásai változók rendszerének kivételes a nyelvtörténeti értéke is. Mindezek miatt a nyelvjárások elfogadása mellett regionálisan nagyon fontos a nyelvjárás tudatformálás is.

Feladatmutatványok:

67. oldal/6.feladat. 11. vagy 12. osztályban sokrétű, szép csoportos vagy akár osztályszintű projektfeladat, ha sikerül el is menni az eltervezett helyekre, életreszóló, személyiségformáló élmény lehet.

70/4. A palóc nyelvjárás különböző szövegein keresztül népesedéstörténeti és nyelvtörténeti érdekességekkel is találkozhatnak a diákok. (Pl. Hogyan kerültek palócok a Délvidékre?)

70/5. Gyűjtőfeladat azoknak, akiknek ehhez még van megfelelő adatközlőjük. Sikeres házimunkának folklór-forrásértéke lehet!

70/6. Gyakorlatban mutassa be, mit jelent az, hogy a nyelvjárás „vízszintes nyelvtörténet”. Az archaikus moldvai példák csaknem meggyeznek a TA., HB. megismert szóalakjaival.

Végül, de nem utolsósorban: a Kárpát-medencei magyar nyelvjárásterület bemutatása szinte észrevétlen átvezet a Kárpát-medencei őshonos magyar kisebbségek témakörébe, amit mi sem mutat jobban, hogy a jelenlegi nyolc magyar nyelvjárás régióból egyetlenegy sincs (!), amelyet kizárólag Magyarország területén beszélnének, viszont három is van, amelyet kizárólag Magyarország határain kívül: Erdélyben és Moldvában.¹⁶

---

¹⁶ Ez a problémakör már nem egyszerűen nyelv- és oktatáspolitikai, hanem a szó legnemesebb értelmében nemzetpolitikai is, ezért jó, ha a pedagógus kollégák segítségül hívnak olyan közérthető, magas színvonalú szakmai anyagokat, amelyekből a majdani diákok esetleges váratlanabb kérdéseire is fel tudnak készülni, legyen szó kárpátaljai vagy bármilyen más Kárpát-medencei aktualitásokról, vagy épp a nyelvi jogi háttérről, magyar autonómiaötkészésekről. (L. pl. Szili 2021, Pusztay 2016: 39–49, Zékány 2021, 2023, Pomozi 2022, és a Pomozi Péter szerkesztette Magyar nyelv otthon sorozat köteteit, melyek az Anyanyelvápolók Szövetsége honlapján elérhetők.)

5. Befejezésül

Őszintén remélem, hogy sikerült a történeti háttér megvilágításával kellő kontextusba helyezni, mit miért tartottam fontosnak a új szemléletű 11B tankönyv és munkafüzet itt közelebbről is bemutatott leckéiben. Természetesen, *mutatis mutandis*, ez könyvünk egészére is igaz.

Ezúton is szeretném köszönetem kifejezni mindazoknak a kollégáknak, akik az MNY11B és MNY12B kialakításában részt vettek. A könyvek persze csak az egyik megkerülhetetlen rendszerelemét jelentik a tantervi megújulásnak. Miután ezek megszülettek, a következő lépés az, hogy az ezek oktatásához szükséges szakmai támogatást a pedagógus kollégák maradéktalanul megkaphassák. Ennek formája éppúgy lehet virtuális tanári kézikönyv, mint csoportos továbbképzési forma. Nézetem szerint mindkettőre feltétlen szükség lenne.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Beregszászi Anikó – Cserniczkó István – Ferenc Viktória: *Nyelvi jogaink és lehetőségeink.*

Beretka Katinka 2011: *Nyelvi jogaink Szerbiában. Anyanyelv-használati útmutató.* Magyar nemzeti Tanács, Szabadka.

Beretka Katinka 2021: A nemzetiségi jogok (d)evolúciója Szerbiában. In: Pomozi Péter (szerk.): *A magyar nyelv a Kárpát-medencében Trianon előtt és után. Nyelv- és oktatáspolitikai tanulmányok.* Magyarságkutató Intézet, Budapest.

- Berzeviczy Gergely 1817:** Etwas über Nationen und Sprachen. In Joseph von Hormayr (hrsg.): *Archiv für Geschichte, Statistik und Literatur* VIII. Wien. 287289.
- Csernicskó István – Tóth Mihály 2021:** *A kárpátaljai magyar közösség nemzetiségi és nyelvi jogai. Kárpát-medencei magyar kisebbségjogi kalauz.* Nemzetpolitikai Kutatóintézet, Budapest.
- Hargittay Gergely – Katona József Álmos – Pomozi Péter 2022a:** *Gyűjtemény a magyar nyelv emelt szintű tanulmányozásához.* Oktatási Hivatal, Budapest. OH-MNy1112E
- Hódi Sándor 1992:** *A nemzeti identitás zavarai.* Forum Könyvkiadó, Újvidék.
- Hódi Sándor 2014:** *Nyelvstratégia – nemzetstratégia.* Stratégiai Füzetek 10. Széchenyi István Stratégiakutató Társaság, Ada.
- Kállai András – Mészáros András – Öry Péter – Szabó Olga 2022:** *A felvidéki magyar közösség anyanyelvhasználatát szabályozó jogszabályok és érvényesülésük áttekintése. Kárpát-medencei magyar kisebbségjogi kalauz.* Nemzetpolitikai Kutatóintézet, Budapest.
- Markó Attila 2022:** *A romániai magyar közösség nemzetiségi és nyelvi jogai. Kárpát-medencei magyar kisebbségjogi kalauz.* Nemzetpolitikai Kutatóintézet, Budapest.
- Péntek János 2012:** Magyarul vagy románul? Milyen nyelven tanuljon a gyermek? In: Erdélyi Judit et al. (szerk.): *Nyelvét megtartó közösség – közösségét megtartó nyelv. Az AESz két évtizede a nyelvi közösség szolgálatában.* Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, Sepsiszentgyörgy. 280 – 282.

- Péntek János – Benő Attila 2005:** Nyelvi jogok Romániában. In: uő. (szerk.): *Nyelvi jogi környezet és nyelvhasználat*. A Szabó T. Attila Intézet kiadványai 2. Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, Kolozsvár. 95–120.
- Pomozi Péter 2018:** The impossibility of the evolutionary metaphor. Neogrammarians, family trees and linguistic affinity. In Angela Marcantonio szerk. *The state of the art of Uralic studies: Tradition vs innovation*. La Sapienza Editrice, Roma. 107–128.
- Pomozi Péter 2020:** Népeességváltás és magyar identitás a Kárpát-medencében. Nyelvpolitikai lehetőségeink száz évvel Trianon után. In: Pusztay János (szerk.): *Veszélyeztetett-e a magyar nyelv?* Anyanyelvápolók Szövetsége, Széphalom – Budapest. 116–164.
- Pomozi Péter 2021:** Kárpát-medencei többnyelvűségi minták Trianon előtt és után. Merre tovább? In: uő. (szerk.): *A magyar nyelv a Kárpát-medencében Trianon előtt és után. Nyelv- és oktatáspolitikai tanulmányok*. Magyarságkutató Intézet, Budapest. 69–105.
- Pomozi Péter 2022:** *Kárpáti szöttes. Nyelvi és nyelvpolitikai írások*. Anyanyelvápolók Szövetsége, Budapest.
- Pomozi Péter – Csorba Csaba – Németh Dániel 2019:** *Palóc olvasókönyv. Nyelvi és irodalmi kalandozások*. Magyarságkutató Intézet, Budapest.
- Pomozi Péter – Katona József Álmos 2022a:** *Magyar nyelv 11*. Oktatási Hivatal, Budapest. OH-MNy11TB
- Pomozi Péter – Katona József Álmos 2022b:** *Magyar nyelv 11. Munkafüzet*. Oktatási Hivatal, Budapest. OH-MNy11MB

- Pusztay János 2014:** Schools and terminology as the means of preserving language diversity. *Linguistica Uralica* L/2: 131–138. Tallinn
- Pusztay János 2015:** *Terminologie in finnisch-ugrischen Sprachen der Russischen Föderation. Ergebnisse des Projekts Terminologia scholaris*. NH-Collegium Fenno-Ugricum, Badacsonytördemic.
- Pusztay János 2016:** *Nyelv? Politika? Esszék a nyelvi kulturális sokszínűség érdekében*. Nap Kiadó, Budapest.
- Pusztay János 2023:** *Egy nyelvcsalád tündöklése és...?* Nap Kiadó, Budapest.
- Sylvester János 1539/1989:** *Sylvester János latin-magyar nyelvtana*. Ford. C. Vladár Zsuzsa. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 185. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- Szili Katalin 2021:** *Harmincból tíz. Kárpát-medencei autonómia-törekvések, szomszédságpolitika és az európai kisebbségvédelem 2010 – 2020*. Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., Budapest.
- Takoró Mihály 2021:** A NAT irodalmi és nyelvi újdonságai Trianon tükrében. In: Pomozi Péter (szerk.): *A magyar nyelv a Kárpát-medencében Trianon előtt és után. Nyelv- és oktatáspolitikai tanulmányok*. Magyarságkutató Intézet, Budapest. 189–201.
- Zékány Krisztina 2021:** „...mert biccen a szó már a száj szögletén.” A nyelvi és nyelvpolitikai helyzet alakulása az elmúlt száz évben Kárpátalján. In: Pomozi Péter (szerk.): *A magyar nyelv a Kárpát-medencében Trianon előtt és után. Nyelv- és oktatáspolitikai tanulmányok*. Magyarságkutató Intézet, Budapest. 119–144.

Zékány Krisztina 2023: Oktatási intézmények Kárpátalján. In: Pomozi Péter (szerk.): *Kárpátalja*. Magyar Nyelvű Otthon 5. Anyanyelvpolók Szövetsége, Budapest. 64–69.

5/2020. (I. 31.) Korm. rendelet. A Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet módosításáról. *Magyar Közlöny*, 17/2020. 290–447. Letöltés időpontja: 2023.04.01.